

PRÁZDNÁ ŽIDLE

(Rozbor nenapsané povídky.)

Frně Tausíkové

Cíl, který sobě kladu, rozmlouvaje o okolnostech, proč tato povídka vlastně ani napsána nebyla, je nesmyslný, a nebude mi omluvy ani tehdy, jestliže, jak se domnívám, vsune se v následující řádce něco fantastičnosti, jíž by bylo mnohem lépe užití při vděčnější příležitosti a něco podivínství, které by snad slušelo skutečné povídce, kteřto v těchto vývodech bude čtenáře uvádět pouze na scesti a do slepých uliček; také snad se vyskytne trocha pohnutí a vzrušení (a snad i rozrušení), což pravděpodobně často pohatí můj plán na pragmatické vypsání zániku slovesného díla.

Mám za svou povinnost upozornit čtenáře na tuto okolnost hned úvodem. Neukojí žádné z potřeb, pro něž se obvyčejně do čtení dává. Četl-li by přece, nechť zví, že se nedočte napínavé zápletky, že nenalezne zajímavých psychologických rozborů, ani pestrých či výstižných líčení, žádné zvláštnosti slohové ni lyrických partií, které by v něm rozezvučely strunu spřízněnou. Pouze na jediné může toto vypsání činit sobě nárok: na jedinečnost. Neboť není příkladu, aby spisovatel veřejně se rozhovořil o díle, kterého nenapsal, a aby takto dobrovolně vydal svou nemohoucnost a svou neschopnost. Ale to je jedinečnost tak truchlivá, že bych jí zde nepřipomínal, nebýtí nejopravdivější snahy, abych čtenáře ušetřil, seč jsem.

Po těchto úvodních slovech chci říci, co mě přimělo k neobvyčejnému a marnému počínu: Po dobu velmi dlouhou zabývám se plánem k určité povídce. Měla se nazývatí Prázdná židle, a tento název, toť jediné co z povídky trvá; z povídky, které napsati nikdy nedovedu. Ale zato je titul definitivně hotov: Pro čtenáře, kterému snad je s podivem, že jsem ustanovil titul pro věc, jež ani v nejmenším náčrtku není zachycena na papíře, a pro čtenáře, kterého možná zarazí, proč že kladu důraz na okolnost, že titul je definitivní, pro oba dva tedy připomínám, že nedovedu napsati nic, čemu jsem už předem nedal jména, a že název povídky či básně bývá mi zpravidla nejbezpečnějším odrazištěm k další práci. Ba, jsou případy, že původně byl název jen skupinou náhodně přívátých slov, jejichž úhrnná melodie nebo smysl, později v ně vložený, inspirovaly mě k práci. To však pouze mimochodem.

Název Prázdná židle byl tedy hotov, a já věděl, že na něm nelze nic měnit. Leč kupodivu! Přesto, že tento titul byl mi vnitřně osudnější skutečností než titul kterékoli z mých prací, snažil jsem se marně, abych z těchto dvou slov, znamenajících pro mě celou myšlenkovou a představovou oblast, vykřesal sebemenší slovesný zárodek, z něhož bych pak metodickou prací spisovatelskou zbudoval útvar povídky nebo jiný útvar slovesný.

(Když totiž moje muka – a byla to opravdová muka – trvala příliš dlouho, byl jsem ochoten upustit od zamilované myšlenky o povídce a přijmouti kteroukoliv formu, jež by se prokázala tvárnou pro moji látku.) Neboť myšlenka skutečně existovala, byla v úzkém vztahu k názvu, ba byla dokonce jistá rudimentární fabule. Leč vše tak plytké, že jsem se vůbec ani nepokusil i o jediné jen slovo krom titulu, který po dlouhé měsíce byl napsán nahoře na čtvrtce papíru, již jsem dnes konečně spálil, cele sežloutlou: leželať na slunci.

O základní a vůdčí myšlence, tanoucí mi na mysli dosti jasně, jakož i o formě, způsobu provedení, vůbec o slovesné a tvárné stránce, které bohužel nikdy nepřekročily stadium jakési představové mlžiny, pohovořím později a doufám, že čtenář pochopí ledaco z mých útrap (útrap spisovatelových), že posléze porozumí i tomu, proč jsem se rozhodl k útěku na veřejnost, ač podle pravdy nesmlčuji, že vysvětlení různých těchto proč není nikterak mým cílem.

Zatím zbývá mi pouze, abych řekl, proč předkládám toto smutné jedinečné dílo čtenářstvu, jehož trpělivost, jak se obávám, pokouším přespříliš krutě: Plánu povídky Prázdná židle byl jsem totiž tak posedlý, že všechny ostatní moje literární úmysly propadaly se v nic. Po celou dlouhou dobu omezil jsem se jediné na práci žurnalistickou – a to jen, že nebylo zhytí – kdežto všechny ostatní moje síly pohlceny byly marným, vysílujícím hledáním formy a výrazu, neméně pak také úzkostí, do níž mě pohroužila utkvělá myšlenka, že na uskutečnění početilé povídkářské ideje závisí všechna moje existence.

Posléze, když selhaly všechny pokusy dáti myšlence tvar sebe abstrusnější, když jsem nabyl jistoty, že na plánu nikdy nic nevybuduji, nastala doba, kdy se mi zdálo přetěžkou prací i sepsání sebe ubožejší lokálky. Leč byt bych sebe strážlivěji a sebebezohledněji soudil veskerou svou spisovatelskou činnost, nedovedu potlačiti svého egoismu, jenž ví, že by byla po mně věta také jako po člověku, kdybych já spisovatel byl náhle zbaven možnosti

psátí a publikovati. Jedině tedy pudem sebeobrany pátral jsem horečně po způsobu, jak se zbýti útlaku, kterým mě ochromoval plán, jehož provedení mi unikalo.

V oně době těžké duševní krize dostaly se mi do rukou eseje Edgara Allana Poa. Tam připamatovala se mi znova jeho stať Filosofie uměleckého díla. Toto vylíčení umělcovy práce při skladbě básně Havran, vylíčení neméně slavné než básně sama, přivedlo mě na myšlenku, abych se podobným způsobem vypořádával se svojí nenapsanou povídkou. Pravda, už v pohytech je nebetýčný rozdíl: Tam básník, jenž z podivného rozmaru snaží se metodickým výkladem oslabiti účín své básně, která sama mu zajišťuje nehynoucí slávu (a jenž naopak svým komentářem dojem náš ještě zesiluje), zde ztroskotavší autor, který se pokouší zachrániti svoje umělecké živorení výkladem o troskách povídky, na niž nestačil.

Než v úzkostech, v jakých jsem tehdy žil, byla tu pojednou objevena stezička, velmi zarostlá, velmi srázná, a která mě zavede bůhvíkam, než přece jen což, co alespoň na počátku se zdá býti poněkud schůdným – i není již zhytí!

Stať tuto piši tedy jen v té sobecké naději, že se zbavím múry, která saje mou krev již příliš dlouho. Jsem však, žel, spisovatelem už tolik, že mi nestačí pouhé vypsání historie nenapsané povídky. Nemělo by pro mě ceny, nevykonalo by služby, již očekávám, kdybych pro ně nenalezl veřejného fóra. Neboť jsem spisovatelem, to znamená, že jsem tak jako herec, jenž nejvíce se raduje a nejvíce truchlí na jevišti, a jenž nedovede pohřbítí beze svědků ani svou radost, ani svou bolest.

Nehledejž nikdo rozporu mezi počátečním varováním a tímto apelem na čtenáře. Upřímně jsem varoval, ale jen proto jsem vůbec dovedl varovati, poněvadž spoléhám, že aspoň jediný divák přijde na moje představení, nedoveda přemoci zvědavost. (A jistě že později bude litovati.) A pravý herec, živím naději, že divák se dostaví, neboť dovedu hráti jen, že v to doufám, musím hráti, neboť jen tak dovedu mluvití pravdu a musím ji slyšeti (slyšeti ušima, ana ze mne vyvěrá), poněvadž mi jinak nelze žíti. Teď však jsem se ponížil již dosti i smím říci: Za praní, abych žil, omluvy mi netřeba.

Jen ještě díky listu, který tentokráte dává spisovateli přednost před čtenáři, bez nichž by stejně nemohl býti, jako by zanikl bez spisovatelů. Ač by čtenáři zajisté mohli dáti ze svého středu

spisovatele, kdežto sotva lze tvrdit, že by spisovatelé dovedli být čtenáři. Tolik jen – mimochodem – ku chvále čtenářů. –

★

Uplynula zatím doba příliš dlouhá, než abych si ještě bezpečně dovedl vzpomenouti na původní popud k povídce. Změny a otřesy, jimiž byla vystavena počáteční koncepce, byly krom toho tak časté a prudké, že se mi původní myšlenka jeví jen velmi mlhavě a náraz k ní – a vím, že to byl náraz – zdá se mi dnes jen jako znenáhle vyhavování hypotéz, polozapomenutých událostí, vyvolaných v paměti působením obdobných situací, které se patrně nově dostavily, třebaš jejich smysly ani nezachytily, ani v nich rozeznávat nedovedly. Víím jen tolik, že mě kdysi na procházce náhle zajímala jakás spletitá psychologie údesu. Postupují při dnešní rekonstrukci těchto zmatených vnitřních stavů a dějů velmi opatrně, snažím se analyzovat je krok za krokem, veden snahou, abych vydobyl vlákno tehdejší inspirace v celistvosti. Snad, ba pravděpodobně zůstane i mně samotnému leccos záhadou i nadále, tím spíše je tedy čtenáři třeba trpělivosti a dobré vůle.

Řekl jsem tedy, že mým východiskem byla zvědavost po psychologii údesu, a možná, že jsem se zvědavěl právě, sebrav své duševní síly po úděsném otřesu, jemuž jsem tehdy sám podlehl. Nevím sice, bylo-li tomu skutečně tak, ale domnívám se, že třeba počítati i s touto možností, má-li být vyvarováno poruchám, které by snadno nastati mohly zanedbáním okolností tak důležitých.

Především zdá se mi, že mne tehdy nezajímal pouze prostý úkaz údesu, neboť mám za to, že tento duševní stav je sám o sobě snadno vysvětlitelný a tedy nevalně lákavý pro rozbor. Přesto však se o něm hodlám zmíniti několika slovy, jakoby přípravou.

Rozeznávám úděš smyslový a psychický, které se sice shodují v tom, že mají stejné sídlo – totiž lidskou psýchu, leč různí se přícimou. Úděš smyslový nastává prostě náhlým otřesem čivů, jež se byly přizpůsobily jistému stavu fyzického okolí. Větší či menší pružnost nervové soustavy způsobuje u různých individuí, že ke vzbuzení údesu je třeba prudšího či méně prudkého otřesu, ale platí tu, že smyslový úděš přestává, jakmile se nervová soustava znovu přizpůsobila. Prvním krokem k novému přizpůsobení jest pak poznání příciny onoho otřesu. Je lhostejno, odpovídá-li ona přícina skutečnosti zcela či jen potud, že stačí za vysvětlení jedině postiženému. Budtež zde uvedeny alespoň dva případy. Představ-

me si člověka v úplně tmavé světnici, kam bychom náhle vpustili odkrytou šterbinou sluneční paprsek. Jeho objevení způsobí úděš v osobě, ježž nervový systém se byl přizpůsobil temnotě, ale potrvá jen tak dlouho, pokud je třeba, aby si zkoušený objekt dovedl vysvětliti přícinu zjevení se paprsku. Je naprosto lhostejno, rozřeší-li si tuto otázku objektivně správně, totiž tak, že si vysvětlí úkaz odkrytím šterbiny zvenčí, nebo přizpůsobí-li svůj nervový systém výkladem objektivně nesprávným, tudíž tak, že paprsek vnikl z té příciny, poněvadž se sám provrtal neporušenou stěnou. Jiný příklad, ještě prostší, jest uleknutí z náhlého výstřelu. V tomto případě netřeba vlastně nového přizpůsobení, poněvadž otřesný moment pomíjí okamžitě a původní rovnováha se dostaví znovu. Ale následují-li výstřely jeden po druhém, pak – a to mi dosvědčí všichni, kdož cosi podobného zakusili – pak tedy je již třeba nové orientace. Nastane, jakmile jsme uspokojivě (pro sebe) zodpověděli otázku po původu a směru výstřelů. Tehdy úděš mine, ustoupiv jinému stavu duševnímu, to jest strachu, o němž však nehodláme zde hovořiti.

Nesmíme se však domnívati, že úděš vzniká vždy jen onou smyslovou hodnotou, která znamená jakési zvýšení intenzity předcházejícího stavu. Stejně jako se lze poděsiti, přervec-li světlo tmu nebo rána ticho, stejně tak se ulekneme náhlým setměním nebo náhlým ztišením. Zvláště pro tento úděš z ticha dovedli by uvéstí vojáci, navracející se z války, mnohý příklad. –

Spletitější – a řeknu také hned, že i osudnější – je úděš, ježž nazývám psychickým. Někdy vyskytuje se v kombinaci s úděšem smyslovým, někdy sám o sobě. Podstatou je však vždy týž: nastane, je-li tok událostí, pro něž máme subjektivně uspokojivé vysvětlení, proložen náhle, řekněme, vírem, to jest novou událostí, pro kterou uspokojivého vysvětlení dopátrati se nelze, a vyznačuje se tím, že přetrvá úkaz, který jej vyvolal. Za příklad vezměme úkaz paprsku v temné světnici. Dejme tomu, že by pokusný objekt skutečně správně byl usoudil, že paprsek vnikl do temnice, protože byla zvenčí odkryta šterbina. Tím pomine jeho úděš smyslový. Připusťme však nyní, že by sobě nedovedl vysvětliti, jak že byla šterbina odkryta, tak třebaš, že by mu okolností bránily přijmouti jako vysvětlení lidskou nebo strojovou sílu. Nemožností dopátrati se, kým či čím že skulina byla odkryta, uvržen byl v úděš psychický, jenž přetrvá dobu trvání onoho úkazu, zjevuje se příležitostně v intenzitě menší či větší. Zůstane-li vniknutí paprsku onomu člověku záhadou navždy, lze říci, že úděš z toho

se stal součástí jeho bytosti: člověk onen bude uděšen věčně, a poněvadž úděs nutno mít za poruchu psýchy, lze říci, že propadl duševní chorobě, která poutvá, pokud nenalezne uspokojivé-
ho vysvětlení, tedy popřípadě do smrti. Odtud lze odvodit, proč mezi šílenými je větší procento lidí rádných, to jest neschopných klatatí ani sama sebe, a moudrých, to jest těch, jimž nestačí zdání, než mezi lidmi, jimž se říká normální. Odtud také veliké množství zešlévších mudrců a mmlců.

Nyní vzpomínám si již jasněji, že otázka, která mne obzvláště zajímala, měla za předmět cosi, jakoby psychický úděs, a to, co jej vyvolalo, nemusily být vždy nutně v příčinné souvislosti, a za druhé, jako by intenzita úděsu a neobyčejnost jeho příčiny nebyly vždy v přímém poměru. Abychom vše uvedli na pravou míru a pokud možná přesně mohli se dopátrati skutečného stavu celé záležitosti, bude nejlépe, pokusíme-li se o nástín počátku historie, kterou jsem hodlal napsati.



Přísně vzato, žádná z mých povídek či básní nevznikla cestou čistě spekulativní.

Pokud o báseň jde, rozumí se tato okolnost sama sebou, neboť tu nutno vždy předpokládati citový ořes nebo náhlý vzrůst zájmu o jistý předmět. Obojí samozřejmě nastane jedním nárazem zevně. Ale také moje povídky obsahují v jádře vnější skutečnost, třebaž byla povídka k oné skutečnosti v poměru přibuzenství pouze velmi vzdáleného. Pamatuji si na příklad, že próza Loučení s věcerejškem byla vyvolána obrazem Františka Kupky, na němž svažil se zvláštní metodou malířskou sugerovati poklus jezdců v boulognském lesíku. Kdo tuto povídku četl, pamatuje si asi, že její počátek představuje literární parafrázi tohoto tématu – mluví se tam úvodem skutečně o parlorním honu –; ostatek povídky nemá ovšem již nic společného s tímto předmětem, a přece mohu ubezpečiti, že vznikla celá touto iniciativou. Ale jak a proč a čím – toho vysvětliti nedovedu.

Podobně vznikla próza Rovnováha z popudu, jenž je látce one povídky na hony vzdálen. Zaujal mne zjev akrobatův, kterého jsem viděl sklízeti obrovský úspěch v pařížském Zimním cirku a jenž nedlouho po té namanul se mi znovu jako humorný a skutečně veselý vyvolavač před ubohou jarmarečnickou hroudu při jakési lidové slavnosti na Montmartru. Kontrast mezi oběma stavy, v nichž jsem ho zastihl, a skutečná veselost, již dával najevo

v době svého úpadku, to vše chtělo být nějak vyjádřeno, i vyhranilo se posléze v uvedenou prózu.

Bezprostředním popudem k nenapsané povídce Prázdná židle byl pak rozhovor dvou mně zcela neznámých lidí, zachycený na procházce v městském sadě pražském. Jeden z obou mužů znal druhého na návštěvu a druhý ho ujišťoval, že přijde. Zvoucí byl, zdálo se mi, poněkud nesmělý a jakoby podřízený; pozvaný pak ujišťoval několikráte, stále přesvědčivěji, a nakonec ubezpečil větou: „Můžete na to vzít jed, že přijdu.“

Nevím, proč se mi při vyslechnutí hovoru toho vynořila Vildracova báseň Navštěva, kde se líčí odhodlání kohosi, jenž jde na nepředvídanou návštěvu k člověku málem povrženému, jak tam dojde, jak vidí, kterak hostitel neduvěruje ryzosti pohutky svého návštěvníka, jak pote host se rozloučí se slibem, že opět přijde, ač dobře ví, že zde byl dnes naposledy. – Přesto, že situace, již jsem byl v sadě svědkem, byla vlastně rubem oné básně, nebylo mi vlastně s podivem, že se mi připanatovala právě Vildracova báseň. Třebaž líc a rub, jsou k sobě v jakémsi poměru. Zarazilo mne však, že se v mé myslí vynořila báseň nikoliv teprve po úvaze o tom, co že by nastalo, kdyby slibující muž nikdy svého druhu nenavštívil, nýbrž před ní. Ale odbyl jsem vše bagatelizujícím usměvem. Potom však mě zaujal nový němý výrok mojí obrazovosti, jenž děl: „Mělo by to strašně následky.“ A já nemohl nyní jinak, než zkoumat, v čem a jak mohlo by býti strašlivým, kdyby někdo nepřišel na návštěvu, ač tak slibil.

Povídka, kterou jsem hodlal napsati, měla tudíž jednati o úděsu, jenž se zmocnil hostitele, když host, kterého očekával a který jistě slibil, že přijde, se nedostavil.

Moje spisovatelská etížadost nechtěla se ovšem spokojiti pouhým vypsáním. Chtěl jsem býtí přesvědčivým, chtěl jsem hrůzu čtenáři vsugerovati, a zdar této sugescie byl vlastním problémem chystané prózy. Neboť zajisté byla správnou úvaha, že čtenář pozbude veškeré kritické schopnosti, poděsím-li ho. A o toto zmatení čtenáře šlo, neboť hned úvodem byl jsem si vědom disproporce mezi látkou a cílem, k němuž mířím. – Velice podivuhodným zdá se mi, že hned jakmile jsem počal přemýšletí o svém problému, vnutil se mi titul Prázdná židle. Především se mi zamlouval samo zvaný nakpis jako zhuštěný a suggestivní výraz látky (prázdná židle znamenala mi židli, kterou měl zaujmouti někdo, kdo se nedostavil, a která tudíž je a zůstane prázdnou navždy, prázdnou a čekající), za druhé se mi tímto názvem jakou-

si divinací zjevila cestu, kterou nutno jít, aby povídka byla vyhnána na ostří nože: Neboť nadpis znamenal pro mne krom toho ještě, že se jedná o židli zvlášť vybranou k tomu, aby na ni host usedl. „La chaise vide“ a nikoli „une chaise vide“; škoda, že v češtině nelze dosti přesně vyjádřit rozdíl mezi členem určitým a neurčitým. Okolnost, že byla pro hosta dokonce už vybrána zcela určitá židle, nasvědčuje, že návštěva byla očekávána zcela určitě, že snad byla dokonce stanovena na přesnou dobu. Neboť pro někoho, kdo slíbí pouze všeobecnými slovy, že nás navštíví, nekonané připrav. Tento moment zdal se mi vhodným pro záměr, aby povídku učinil hodně děsivou. Uvažoval jsem takto: Okolnost, že někdo, kdo slíbí návštěvu, nakonec se nedostaví, bude tím děsivější, čím pravděpodobnější tato návštěva se zdála. Nejpravděpodobnější bude tehdy, nebude-li lze o ní pochybovat, t. j. byla-li v zásadě už vykonána. V povídce bylo tedy třeba především zdůraznit, že kdosi na návštěvu šel, ale nedošel.

V kostře povídky byla zamýšlena konstrukce této situace zásadně asi takto: Muž, nazveme jej Janem, vycházejí právě z domu, potkává drahého, dlouho nezřeného přítele, jenž se mu vrhá v náručí ve veliké radosti, že jej opět po dlouhé době spatřil. Přítele toho nazveme Václavem. Také Jan tone v radosti a odkládá svou vycházku, ostatně nedůležitou. Toto setkání obou přátel mělo být vylíčeno tak, aby nebylo možno pochybovat jednak o skutečné vnitřní potřebě Václavově vykonatí tuto návštěvu, jednak o potřebě Janově zcela se věnovatí dlouho nezřenému příteli a pohostití ho. – Tak tedy byl vyplněn požadavek, aby návštěva byla zásadně, to jest oboustrannou vůlí vykonána. Šlo nyní o to, aby k ní ve skutečnosti nedošlo. K tomu cíli bylo třeba, aby se Václav a Jan na okamžik opět rozešli. Motiv rozehodu musil být volen ovšem tak, aby v ničem neporušil vnitřní situace obou přátel. Jinak bylo možno vymyslet cokoli, a já se po krátkém přemýšlení rozhodl pro rozehod v zájmu návštěvy samotné. Přiznávám rád, že po stránce vypravovatelské jest moje zápletko osnována velice slabě, ne-li nejasně, ale lze o ní říci aspoň tolik, že ve vnitřní osnovu nesahá rušivě: Jan totiž, ve snaze, aby besedu, na níž se oba tolik těšili, učinil co nejintimnější, chce upravití svačtinu a požádá Václava, aby došel do nedalekého kramu po zákusky, zatímco Jan sám se vrací do bytu, aby připravil vše nutné. Touto dělbou práce má být uspořeno na čas, určeném pro želanou besedu (a jenž oběma přátelům je právě dnes drahocenným). Václav radostně přisvědčí a zajde ke kupci.

Jan zatím přistaví židli a stolec ke krbu, připraví k čaji a čeká. Čeká a čeká. Chvilu za chvíli, hodina za hodinou plyne, a připravená židle je stále prázdná a čekající.

Pominu nyní podrobně líčení Janova nitra za tohoto čekání. Jak netrpělivost přešla v zlost, pak ve výbuchy vzteku, pak v bezradnost, zoufalství a jak konečně stanul u úděsu, tehdy totiž, když začal chladně uvažovati. (Chladně ovšem podle jeho zdání.) – Spíše mne nyní zajímají prostředky, kterými jsem chtěl způsobiti Janův úděs a vsugerovati jej také čtenáři. (Jakým zadostiučiněním mohlo mi to být, kdežto nyní jest spokojiti se pouhým odhalením chladného a střízlivého zákulisí!) Šlo tedy především a vlastně jediné o to, aby byly zavřeny všechny zdroje, z nichž Jan byl by mohl čerpatí vysvětlení, proč se Václav nevrátil. Zkrátka, případu bylo třeba udělití nejpravděpodobnější zdání záhady. Zde nastaly veliké potíže, o které vlastně ztroskotal celý plán, ale neříkám, že by byl jinak stál docela pevně. – Příčina, proč Václav již nepřišel, mohla, objektivně mluveno, tkvítí buď v jeho odhodlání nebo ve vnější nějaké překážce. Šlo o to vyvrátití možnost obojího, neboť jen tehdy mohl jsem počítatí s úspěchem, jestliže se mi podaří přesvědčítí, že v mém případě zavládá úplná jakási vzduchoprázdnost, jejíž vznik nelze vysvětlití žádným prostředkem přirozeným ni nepřirozeným.

Fyzické překážky snažil jsem se zredukovatí na počet co nejmenší již volbou scény. A sice takto: Mínil jsem učinití předpokladem, že Jan a Václav bývali do nedávna důvěrnými přáteli a že měli vesměs společné známé. Jan však, jenž jevil náchylnost k podivinství, usmyslil si z nějaké příčiny před několika měsíci, že se vytrhne ze svého prostředí, odhodlal se k životu samotářskému a uskutečnil svůj úmysl, odstěhovav se ze čtvrti, kam náležel svým povoláním a svými sklony, a přijav byt ve čtvrti jiné, kde nikdy nebyl, kde známých neměl a kde byl před nimi bezpečen. Aby tento předpoklad byl pravděpodobný, musil jsem volití za dějiště nějaké obrovské město. I zvolil jsem Paříž. – Do takovéto čtvrti pařížské přišel za Janem Václav, neboť stýskalo se mu a chtěl s Janem několik hodin pobýti v družném rozhovoru. Jaká mohla být příčina, tážal jsem se, že se od kupce nevrátil? Přihlédněme blíže: Je nepravděpodobno, ne-li nemožno, že by byl potkal známého, jemuž by se bylo podařilo odvéstí jej. Ale i kdyby tomu tak bylo: cožpak nebyl Jan jeho nejlepším přítelem, k němuž schválně dnes došel a cožpak neviděl, jakou velikou událostí byl pro Jana jeho příchod? Byl by tedy alespoň přišel

omluví se, tím spíše, že krám, kde nakupoval, byl zcela blízko Janova obydlí. – Úraz rovněž je pravděpodobný. V ulici, kde Jan bydlil, bylo velmi ticho, veřejné dopravní prostředky jezdily daleko odtud a soukromý povoz byl zde velkou vzácností. Bylat ulice Janova t. zv. pasáží. Ostatně, kdyby se byl Václavovi přihodil úraz, byl by Janovi najisto nešel rozruch, povstaly tím v tiche a klidné uličce. Domníval jsem se, že z této příčiny mohu z oblasti možných překážek vyloučiti také zločin. Abych pak tyto námitky odstranil nadobro, dal jsem Václava stopovatí. Hle, co jsem vymyslel: Jan, když byl několik hodin v zoufalství marně čekal, sešel dolů a přeptal se u kupcové (byla v ulici jediná), nebyl-li před několika hodinami v jejím krámě člověk takový a takový. Kupcová, která Jana dobře znala, nejen přisvědčila, nýbrž dodala k tomu ještě, že jí napadlo veselé vzezření onoho pána, takže se ho v sousedské hodnosti tázala, cože pěkného se mu přihodilo? Odpověděl prý, že se po dlouhé době setkal opět s přítelem, jakou prý čistou radost pocítil při setkání, vida z přítelova chování, že také on je potěšen. Ve své sdílnosti – neboť býváme sdílní v okamžicích štěstí – vyřknul dokonce i Janovo jméno, podotýkáje, že beztoho asi je známo kupcové, v čemž se nemýlí. Prodavší Václavu, kupcová vyšla před krám a viděla jej kráčet až k domu Janovu. Viděla jej bezpečně, jak hleděl po způsobu cizince na číslo domu, který znala jako dům, kde bydlil Jan. Tento detail však pamatovala jen letmo, poněvadž právě v okamžiku, kdy se Václav před domem zastavil, musila za novým kupcem do krámu. – Takovýmto opatřením odpravil jsem docela možnost nehody, alespoň do té doby, kdy Václav dospěl před Janův dům. Nyní ovšem zbývá ještě jedna možnost: že se totiž Václav zmýlil v čísle domu, že šel dále (což kupcová sledovatí už nemohla), že zbloudil a že se mu pak už nechtělo jít nazpět. Tato možnost však jest tak málo pravděpodobná, že předpoklad, jako by nebyla vnikla v okruh Janových úvah (když se bránil údesu), zdá se mi zcela přípustným. Objektivně ovšem možnou je; leč rozhoduje pokud a zdali vůbec jí mohlo být Janem použito jako cenné stopy, jež by vedla k cíli ještě ve světě reálném. Odpověď musí být záporná i v tom případě, kdyby Václav nebyl hleděl na domovní číslo, neboť ze skutečnosti, že se oba před tím srazili v domovní chodbě, vyplývá, že Václav znal dokonale Janovu adresu.

Kratičké resumé všech posavadních vývodů jest tedy: Přátelé srazili se před domem, oba velmi radostně překvapení setkáním.

Promluvívše několik srdečných slov, rozešli se na návrh Janův opět, a to aby společně uchystali vše, čeho třeba k čajové besedě. Tento rozchod dál se v nejlepší shodě. Ale Václav (který znal dobře číslo a adresu Janova domu), se již nevrátil. Byl sice u kupcové v téže ulici – která, jak to v Paříži bývá, znala jméno i byt svého souseda Jana – nakoupil tam zákusku a vrátil se k Janovu domu. Byl spatřen naposledy, am četl číslo na domě, kam chtěl vejít. Do této chvíle, jak prokázáno, nepříhodila se mu žádná nehoda a nebyl sveden s cesty.

Nyní tedy zbývají pro diskusi poslední tři možnosti.

Za prvé: Václav do domu vkročil, a v domě se s ním stalo cosi nevysvětlitelného. Proti této domněnce mluví tyto okolnosti: Janův dům byl t. zv. maison meublée, totiž penze, kde se pronajímaly pokoje nájemníkům. Dům připadl dědictvím zřízení obchodního domu Bon-Marché, jehož žena sama pensí spravovala. Tito lidé byli navysost počestní a skromní. Pensie byla malá, pronajímala všeho všudy šest pokojů a to vesměs lidem, kteří dleli po celý den mimo dům a přicházeli jen přespatí. Pouze Jan a kterási slečna byli výjimkou. Dům byl po celý den uzavřen. Domácí lidé měli klíč, cizí zvonili, a majitelka domu jim otvírala způsobem v Paříži obvyklým, zatáhnouc totiž za šnúru aniž opusťla byt. Ten pak skládal se z kuchyně a ze dvou pokojů (obytného a ložnice). Kuchyně, kde domácí paní celý den dlela, sloužila zároveň za portýrskou lóži, měla totiž okénko do malého průjezdu. Okénkem bylo viděti každého, kdo do domu vcházel. A je-li přípustnou domněnka, že domácí přehledla tu a tam nájemníky, kteří si sami otevřeli, je zato skoro vyloučeno, že by jí byl ušel někdo, komu otevřela sama, totiž kdo na sebe upozornil zazvoněním. Nuže vyšetřil jsem, že onoho odpoledne a zvláště po celou dobu, kdy jsem očekával Václava, domovnice nejen že nespátřila nikoho z nájemníků jíti mimo lóži, nýbrž také nikomu neotevřela z té prosté příčiny, že nikdo o to nepožádal. Václav tedy do domu nevesel.

Druhá eventualita: Václav sice k domu došel, chystal se zazvoniti, ale vtom se stalo cosi nepřírozeného, jež zneemožnilo, aby svůj záměr uskutečnil. Myšlenka tato je ovšem absurdní, poněvadž operuje s nadpomyslným. – Mimochodem řečeno vylučuje se také domněnka, že byl Václav odveden někým v tom okamžiku, kdy patřil na domovní číslo. Neboť v mezích rozumnosti třeba míti za to, že tato zastávka trvala asi jen velmi krátce (k čemu by mu bylo, aby hleděl na číslo dlouho?), kdy se k němu nikdo

přiblížití nemohl, jelikož, jak se kupcová bezpečně pamatovala, byla tichá ulička tehdy liduprázdná.

Třetí eventualita: Václav došel k mému domu, zde však si vše rozmyslil a odešel, ani mne neuvědomiv. Toť zajisté rozumné vysvětlení, a rozhodně je třeba o něm uvažovati. Právím rozumné vysvětlení, a viz me: Jestliže jsem se před jistou dobou odštěhoval do těchto končin tak smutných, kde jsem žil jako poustevník, nevycházej z prostředí, které mi nikterak nehovělo, stalo se tak možná z podivínství, ale předpokládati, že ono podivínství nemělo hlubších základů, to, čtenáři, bylo by nelidským předpokladem.

Měl jsem vážné příčiny, odhodlávaje se k poustevnictví, a sama okolnost, že mne Václav po jistém váhání šel vyhledatí (což, čtenáři, znamená potěšití), to potvrzuje. Neboť je svědectvím, že na mne nezanevřel pro moje podivínství, on, povaha tak přímá, nesentimentální, které se přičila z duše veškerá póza a komedie. (Jedině pokud se týká Václavovy povahy, dovolávám se tvé víry; vidíš, že v ničem jiném.) Nebyl by – věř – ke mně šel (a dokonce ne ze svobodné vůle), kdyby bylo přátelství naše porušeno mojí vinou a třeba jen tím, že jsem se opovážil hrát komedii či zaujati jakýs falešný postoj. Šel-li, tedy proto, že cítil se mnou, že hodlal mě posilnit a utěšit v neštěstí. Že mu bylo potřebou navštívit mne a že usoudil, že i mně je třeba jeho přítomnosti.

V tomto očekávání nebyl a nemohl býti zklaman. Setkav se se mnou před domem, viděl, že se raduji, viděl, že jej přijímám s otevřenou náručí, ba více, že jej vítám jako těšitele, ne-li jako spasitele. A já rovněž se neklamu, pravím-li, že i on byl zachvácen radostí, ne snad proto, že mne opět spatřil, nýbrž proto, že nemohl nepozorovati mého štěstí. Náš krátký hovor, který jsme zapředli před domem, nikterak nemohl otrástit jeho předsevzetím. Za onu malou chvíli rozmluva naše nebyla ničím jiným než nejsrdečnějšími přátelskými projevy, a když jsme se po úmluvě rozcházeli, já opět nahoru, on ke kupci, byli jsme přesvědčeni, on i já, že se za krátkou chvíli opět shledáme ve shodě nejdokonalější. Vždyť skutečně zašel ke kupci a nakoupil, čeho jsem žádal.

A přece se nevrátil – – – Kdy se přihodilo a co to bylo, co zvrtilo jeho záměr? Hle, vyložil jsem, že nelze předpokládati fyzickou překážku, a mezi námi, lidmi rozumnými, nemůže přece býti řeči o překážce nepřírozené. A přece jen je to případ záhadný a pro mne stále úděsný. Záhadný, že nelze vysvětliti myšlenkový či citový zvrát, jenž jej přiměl, aby se vzdálil, a úděsný proto, že bezpochyby ona vnitřní příčina, byla-li jaká, nemůže býti hledána

jinde než u vědomí toho, jenž se nedostavil a jenž přes to, že nepřišel vědomě, nedovedl ani přibližně oceniti následky své umíněnosti: neboť byl by přese vše přišel, kdyby toho oceniti dovedl. Což nemluvím o Václavu, člověku nejlepšímu, nejlepšímu příteli!?

Kdybych mohl uvěřiti, že se mu postavilo v cestu cos ohromného či strašidelně záhadného, kdybych mohl připustiti, že příčina, proč mne opustil, je svou podstatou lidské bytosti nezbadatelná, méně bych se děsil tohoto vakua, jež zbylo, než musím-li předpokládati pouhý myšlenkový či citový přesun, který byl příčinou všeho toho. A nelze se ho dopátrati, ježto leží mimo oblast logiky a mimo okruh prostých lidských citů.

Co tedy zbývá z posledního „rozumného vysvětlení“? Lze-li se uchytiti alespoň zde? Toť právě hrozné, že nikoliv. A přece jen, stanuv na samém pomezí toho světa, marně v něm pátraje po příčině, nemohu já, racionalista, smířiti se s myšlenkou, že jí vypátrati nelze. Musí patřiti k druhu Přírozeného, nevychází v transcendentno a je tím děsivější ve své nevypátratelnosti, běda!

Hled, jest to totéž, jako bys při smrti drahé bytosti, zahynuvší při neštěstí na moři, nabyli jistoty, že příčinou její smrti není bezprostředně ona katastrofa, nýbrž jakási okolnost směšně mimotná, dejme tomu, že bolest zubů nebo bleší bodnutí.



Nyní však, když jsem byl odhavlil zdání, jakoby šlo o příběh smyšlený, a kdy naopak otevřeně vyznávám, že příhoda zde popsaná stala se mně samotnému v létě 1914 v pařížské Passage Stanislas (nyní rue Jules Chaplin), kde jsem bydlil, mohu již přikročiti k objektivnímu vysvětlení záhady, v níž mým partnerem byl Belgičan Emile Dermengheim. (Sním nyní také již prozraditi, že jsem posud udržoval zdání smyšlenky jen jako ochranný prostředek pro sebe sama, abych totiž nabyli žádoucího odstupu od vlastního příběhu, a tak sobě umožnil pokud možná věcné vysvětlení události, jejíž připomínka i dnes ještě mi způsobuje mrazení.)

Tenkráté odpoledne tedy, navrátiv se domů v nejjařejší náladě člověka, kterého potkalo štěstí, připraviv čaj a potom čekaje po několik hodin marně, utěšuje se chudáčky nejžadostnějšími výmysly, prošel jsem pocíty takového smutku, hněvu a hnusu, že zatemnily moji drahou životní naddlouho, snad až do smrti. Do te

doby však nebylo mi ještě možno objevit pravou příčinu, ježto případ posud nebyl dostatečně vyšetřen. Proto také nemohlo posud přijít zděšení, jelikož moje fantazie do té chvíle nebyla brzděna údaji svědků. Nejhorší mne teprve očekávalo.

Strávív několik hodin v příšerném zmatku, já, stále nehybnější a zkrúšenější v lenošce naproti prázdne židli, uchystané pro Emila, odhodlal jsem se konečně k patřání. Pro případ, že by se snad můj přítel dostavil za mé chvilkové nepřítomnosti, napsal jsem na arch papíru velikým písmem, že se vrátím co nevidět, a požádal krom toho domácí, aby poprosila pána, který by ke mně přišel, o chvíli poshovění. Opatření bylo bezúčelné a zbytečné, poněvadž krám byl pouze několik kroků vzdálen, a já bych Emila nebyl mohl nikterak minouti.

Alespoň vidíte z tohoto opatření, že jsem nebyl nepřičetný a že jsem jednal rozmyslně a plánovitě. Učiniv tak, vyšel jsem z domu, zamířil do krámu, kde se mi dostalo zpráv. – Lze si snadno představit, v jakém rozpoložení myslí jsem se navrátil domů (domácí odpověděla na mou otázku, že za mé nepřítomnosti se po mně netázal nikdo), jak jsem strávil večer a noc. Teď, kdy všechna vysvětlení, kterými jsem se až potud utěšoval, rázem se ztratila jako pramen v písečné púdě, uvědomil jsem si všechnu hrůzu nevysvětlitelného případu.

Ovšem, nepochyboval jsem ani dost málo, že nějaké vysvětlení tu nutně musí býti a že je zajisté možno dopátratí se ho rozumově. Ale byť jsem byl sebe více přesvědčen o normalnosti příhody, neubráníl jsem se hroznému, katastrofálnímu rozčilení, jež vzrůstalo neustále, čím častěji byl jsem nucen zanechatí té a oně stopy, poznáv, že nikam nevede. Způsob onoho vnitřního pátrání jsem již popsal. Snažil jsem se o líčení co možná věcně a odtážité, vystřihaje se úzkostlivě, aby v něm neproskočila ani stopa oněch duševních křečí, jichž jsem byl tehdy obětí. Nakonec nezbylo, jak jsem už pravil, než považovati za prokázané, že Emil se nedostavil, protože jeho úmysl byl opustití mne. Leč znaje dobře svého přítele, věděl jsem, že musím zahrnouti i frivolní nedbalost i malicherné rozladění i nezřízenou samolibost jako motivy jeho rozhodnutí.

Nikoliv! Bez přičinění vnějšku či lépe bez přičinění někoho druhého nemohl dospěti ke svému krutému odhodlání. Leč kdo jiný mohl býti fyzicky vinen, ne-li já? A co že mohlo člověka, jakým byl Emil, přimětí, aby mne zanechal v holestech (o kterých nemohl pochybovati), ne-li skutečnost, že jsem se na něm těžce

a nenapravitelně provinil? Moje vina tedy! Leč táží se dále: Kdy nastala? A podle všech svědectví docházím k přesvědčení, že nemohla nastati před naším rozehodem u domovních vrat. A tedy hle! Provinil jsem se na příteli, těžce se provinil, jsa nepřítomen a nevěda. Nevěda hluboce. A vidím: nelze žiti v hrůze hrůznější než jaká jest hrůza tato.

Leč tímto řešením byl tento předmět odbyt toliko po vnější stránce. Ve skutečnosti zůstala záhada záhadou, a domnívali jsem se chvíli, že jsem k ní našel klíč, musil jsem záhy přiznatí, že i onen klíč je pro mě tajemným, neznámá vyměněná za neznámou. A příhoda, jež zůstala tajemnou i nadále a děsila jako dřívě, stala se obratem záležitostí mravní, zdrojem pochybností a výčitek svědomí.

Ano, dnes ovšem vše je zmoženo aspoň na tolik, že mi lze analyzovati a referovati málem procesně. Necht' jen číší chlad a cosi jako únava z tohoto líčení! Dávno již, dávno vzdal jsem se myšlenky, že vzbudím úděs ve čtenáři, který by četl příhodu onoho osudného večera. Jiný byl dnes můj cíl! řekl jsem již, jaký. – Přesto však se domnívám, že nebude nikoho, kdož kdy zažil i matnou pouze obdobu mého úděsu, aby neporozuměl dřívě tíži, jež na mě dolehla a aby neporozuměl, povím-li, že vedle hrůzy pocítil jsem také ještě trapnost. Neboť nebylo lze neznamenaťi, že při veškeré tajemnosti tolik alespoň nemohlo zůstati utajeno, že děs a ono neznámé, jež ho přivodilo, jsou z různých oblaků, že se sbíhají až kdesi v nekonečnu, že nejsou navzájem úměrné, nýbrž že jsou – jakož jsem již zpočátku řekl – v poměru obráceném, tedy nikoliv jako vyřčený a spravedlivý trest k povědomé vině, nýbrž jako trest spravedlivý sice, ale neodůvodněný, k vině nepovědomé.

★

Ale zhroutil se záhy i domněnka, že pykám za vinu neznámou, leč konkrétní, totiž za vinu spáchanou na Emilovi.

Několik neděl po zmíněné události, prožitých v osamocení možno-li ještě úplnějším než tomu bylo dosud, stalo se, že jsem se setkal s Emilem na večerní procházce na Butte Chaumont. Kráčeli jsme proti sobě, on i já samotni. Spatřiv mě, vyjasnil zachmuřenou tvář, zrychlil krok a okamžik poté stiskl vrče moji ruku. S úctou vyptával se po mnohých poměrech, překypoval srdečností a nakonec řekl: „Musím tě přece také jednou navštívit.“ Nebyl jsem mocen slova. Bylo vyloučeno, že by si ze mne tropil šašky. Zbyl tedy dvojitý výklad: buď docela zapomněl, že

jednou návštěvu onu skoro již vykonal, buď stalo se tak jen v mojí chorobně představitosti.

Leč ne! Pomyslnou tehdejší jeho návštěva nebyla; vždyť ji dosvědčily osoby nezúčastněné. A připustiti, že by byl nejen prominul, nýbrž i zapomněl křivdu na něm spáchanou? Chť jsem jej vyzkoušeti a dím:

„Nemluvme o tehdejší příhodě, ale toliko aspoň pověz: odpustil jsi mi, jestliže jsem ti tenkrát ublížil?“

Tu však na jeho tváři zračil se podiv, snad i neklid, snad i děs; neboť tážaje se, pozbyl jsem klidu a hlas se mi třásl.

„O jaké příhodě to mluvíš?“ pravil. „Nepamatuji se, že bys mi byl kdy ublížil.“

I pochopil jsem, že nikoliv na něm jsem se provinil, nýbrž že trest, jenž mě stihnul, byl za ono velké mé Provinění, které nemá vztahu k věcem a lidem, které plodí zlo ne skrze předměty, nýbrž bezprostředně skrze sebe sama, zlo utajené a neplodné, kletba mého života.

Jen jednou jedinkrát projevilo se skutečností, ježto jeho jsoucnost musila býti připamatována. Za hmotný nástroj, kterým to mělo býti prokázáno, byl vyvolen Emil. Jakž jinak mohl než zapomenouti, vykonav své poslání pouhého nástroje?

A otázka rázem se rozšířila: Můj úděs, nezhojitelný, doživotný můj úděs, hle toť hrůza z viny mého života. A neznám její proč a neznám její velikost. Víím pouze, že je a že se jí nelze zbýti.

Ne nadarmo vyvstala historie onoho odpoledne v tomto hořkém osvětlení právě v době, která představuje zmrazující bacchanale milionů rozpoutaných Vin, páchaných po léta všemi životy proti životum všem. Ne nadarmo plížím se už po kolik měsíců, štítě se světla, s kletou osnovou této povídky, již nikdy mi nebude lze napsati.

Jak nepatrné jsou technické obtíže, stavící se v cestu – a jsou značné samy o sobě, neboť kterak zmocí a zformovatí toto ustavičné a těsné prolínání nejhrubší skutečnosti a nejodtažitějšího neskutečna, jež by při takové povídce bylo stěžejným problémem! Jak nepatrné je to vše proti děsivému příkazu, jenž zapovídá zhavítí se kletby tím, že bychom vyslovili její formuli. Je nepostížitelnou, uniká všem prosbám, zapřísaháním, všem skřekům zoufalosti.

A vše, co jsem zde stroze, barbarsky sepsal, k čemu může sloužit, ne-li, abych byl přiměn k zdrcujícímu přiznání: Tonu ve Vině, zalýkám se jí, hříchem se brodím – a neznám ho a nikdy

nepoznám. A prázdná židle, která tu přede mnou stojí, an dopisují toto prohlášení svého nezadržitelného úpadku, běže na se, nevím proč, podobu rozevřených okrouhlých úst rybí němoty. A jest mi, jako bych viděl, kterak na otázky, jež bych jim kladl, tato ošklivá ústa odpovídají přišným, neslyšitelným omíláním bezzubých čelistí.